

Βασικές αρχές της Ηθικής Θεωρίας του Kant

Η κατηγορική προσταγή

Όλοι οι άνθρωποι είναι έλλογα όντα¹. Κάθε άνθρωπος μπορεί να διατυπώσει τους δικούς του ηθικούς κανόνες ή αλλιώς ηθικούς γνώμονες (maxime) ή τις υποκειμενικές αρχές του με βάση την δική του λογική. Ο Kant μας ζητά να διατυπώσουμε τους ηθικούς νόμους με βάση την κατηγορική προσταγή η οποία λέει το εξής : **“πράττε πάντα έτσι, ώστε να μπορείς να θέλεις η υποκειμενική σου αρχή να γίνει καθολικός νόμος”**. Το “να μπορείς να θέλεις” σημαίνει να είσαι αυτόνομο ον, να έχεις ελεύθερη βούληση, και η θέλησή σου να μην καθορίζεται από κανέναν άλλον παράγοντα παρά μόνον από την λογική σου.

Η κατηγορική προσταγή είναι καθαρά φορμαλιστική, είναι κενή, δεν έχει ηθικό περιεχόμενο, δεν μας υπαγορεύει τί είναι ηθικό και τί όχι, τί καλό και τί κακό. Η κατηγορική προσταγή ισχύει ανεξαρτήτως προϋποθέσεων, ανεξαρτήτως των συνθηκών και των συνεπειών που ενδεχομένως προκύψουν από την εφαρμογή της στην πράξη..

Υπάρχουν και αλλού τύπου προσταγές, όπως οι υποθετικές. **Η υποθετική προσταγή** περιλαμβάνει και εκείνη μέσα της τη λέξη “πρέπει”. Αλλά κάθε φορά που υπάρχει το “πρέπει”, η προτροπή η απαγόρευση να κάνω κάτι, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η πρόταση αυτή είναι ηθική. (Π.χ. Αν θέλεις να οδηγήεις, πρέπει να έχεις δίπλωμα. Αλλά αν δεν θέλεις να οδηγήεις, δεν χρειάζεται να έχεις δίπλωμα).

Αντίθετα, **οι κατηγορικές προσταγές είναι απόλυτες**. Δεν εξαρτώνται από τίποτε άλλο. Δεν σου λέει λοιπόν, να μην λες ψέματα όταν και εφόσον συμβαίνει κάτι, αλλά ποτέ να μην λες ψέματα, εφόσον έχεις επιλέξει ως υποκειμενική αρχή να λες πάντα την αλήθεια. Συνεπώς, **μπορείς λογικά να θέλεις η υποκειμενική σου αρχή να είναι καθολικός νόμος ;**

Το καθήκον και ο ηθικός νόμος δεν είναι δυνατόν να έχουν εμπειρική προέλευση, να έχουν δηλαδή σχηματιστεί από την παρατήρηση των ανθρώπινων πράξεων. Οι ηθικές έννοιες και αρχές δεν συνάγονται a posteriori αλλά τίθενται a priori, γιατί αναφέρονται όχι στο τι έγινε, γίνεται ή μπορεί να γίνει, αλλά σε ό,τι πρέπει να γίνει. Ο ηθικός νόμος υποχρεώνει επιτακτικά τη βούληση, γιατί έχει κύρος όχι για τον άνθρωπο ειδικά, αλλά για όλα γενικά τα

¹ Immanuel Kant, Η θρησκεία εντός των ορίων του ορθού λόγου και μόνο, εκδ. Πόλις , 2008

έλλογα όντα. Ο ηθικός νόμος δεν πηγάζει από την εμπειρική πραγματικότητα. Εστία του είναι ο νοητός κόσμος . Προβάλλεται a priori μέσα από τη φύση του ίδιου του λόγου που ισχύει γενικά για όλα τα έλλογα όντα και για τούτο υποχρεώνει επιτακτικά και την ανθρώπινη θέληση στην άσκηση της αρετής.² Μόνο ένα έλλογο ον έχει τη δύναμη να ενεργεί σύμφωνα με νόμους, δηλαδή σύμφωνα με αρχές, έχει λοιπόν βούληση. Η ανθρώπινη φύση ρυθμίζεται από νόμους και η θέλησή του υποτάσσεται στους νόμους αυτούς. Η λογική (ο Λόγος) υπάρχει ως φυσικός νόμος στον άνθρωπο, και συνεπώς ο άνθρωπος οφείλει να υποτάσσεται σε αυτήν.

Η κατηγορική προσταγή μπορεί τώρα να διατυπωθεί και ως εξής : *“πράττε σαν να πρέπει ο κανόνας της πράξης σου να γίνει με τη θέλησή σου γενικός φυσικός νόμος”*. Δεν θα πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι η κατηγορική προσταγή πρέπει να υπάρχει ως απόλυτη αξία, να είναι ένας αυτοσκοπός, που να ανταποκρίνεται στη φύση ενός πρακτικού νόμου. Τι άλλο μπορεί να είναι αυτό παρά το ίδιο το έλλογο ον ;

Ο άνθρωπος και γενικά κάθε έλλογο ον υπάρχει ως αυτοσκοπός³. Όχι απλώς ως μέσο για να το μεταχειρίζεται κατά την αρέσκεια της αυτή ή εκείνη η βούληση. Και πρέπει σε όλες τις πράξεις του, που, είτε στον εαυτό του απευθύνονται, είτε σε άλλα έλλογα όντα, πάντα να θεωρείται ταυτόχρονα ως σκοπός. Έτσι διατυπώνεται η πρακτική προσταγή : *“Πράττε έτσι, ώστε την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου, όσο και στο πρόσωπο καθενός άλλου, πάντα να τη μεταχειρίζεσαι ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο”*. Με άλλα λόγια, να αντιμετωπίζεις τον άνθρωπο πάντοτε ως σκοπό, ως αυθύπαρκτη αξία και όχι ως μέσο, για να πετύχεις τους δικούς σου σκοπούς και να ικανοποιήσεις τις δικές σου επιθυμίες ή τα προσωπικά σου συμφέροντα.

Η καθολική νομοθεσία, που στους ορισμούς της υποχρεώνεται να υποτάξει τους κανόνες των πράξεών της η ηθική βούληση, δεν επιβάλλεται από καμία εξουσία εξωτερική ή και υπέρτερη ακόμη, όπως του Θεού, αλλά είναι έργο αυτής της ίδιας της ελεύθερης βούλησης. **Η ελεύθερη βούληση** του κάθε έλλογου όντος είναι η εξουσία που θέτει τους νόμους, στους οποίους η ίδια υποτάσσεται. Νομοθετούμε σαν έλλογα όντα και υπακούμε σαν όντα έλλογα και συνάμα αισθησιακά. Ο Λόγος μόνο καθοδηγεί τη βούλησή μας. Οι πράξεις μας , καλές ή κακές, είναι αποτέλεσμα της βούλησής μας. Η ελευθερία (αυτονομία) της βούλησης (και όχι η ετερονομία της φύσης, του θεού ή κάποιας άλλης υπέρτερης δύναμης) είναι η υπέρτατη και μοναδική αρχή που θεμελιώνει

² ο.π. σελ. 153

³ ο.π. σελ. 158

όλους τους γνήσια ηθικούς νόμους⁴. Με τη θέλησή τους τα έλλογα όντα γίνονται οι νομοθέτες μιας καθολικής νομοθεσίας και στις πράξεις τους το καθένα συμπεριφέρεται απέναντι στον εαυτό του και απέναντι στα άλλα όμοια του έλλογα όντα, σαν να είναι όλα πάντα σκοποί και ποτέ μέσα για κάποιον άλλον σκοπό. Μια τέτοια (ιδεώδης) “κοινωνία” κατ’ ανάγκη θα προκύψει από τη συμβίωση αυτών των όντων, που, και σε γενικούς νόμους υπακούουν, και σαν αυτοσκοπό θεωρεί το ένα το άλλο και ποτέ ως μέσο. Αυτή τη συστηματική ένωση των έλλογων όντων ο Καντ την ονομάζει “**Βασίλειο των Σκοπών**”⁵. Κάθε έλλογο ον ανήκει δικαιωματικά στο Βασίλειο αυτό, αφού αυτονομείται.

Πώς είναι δυνατόν όμως να δοθεί μία κατηγορική προσταγή ; Η κατηγορική προσταγή είναι πρόταση συνθετική, γιατί δεν είναι το υποκείμενο ένα κατηγορούμενο που δεν περιέχεται μέσα στην έννοια του . Και μάλιστα **a priori συνθετική**, γιατί δεν πηγάζει από κανένα είδος εμπειρίας, αλλά μέσα από τον ίδιο τον Λόγο . **Συνθετικές προτάσεις** αυτού του είδους του είναι τότε μόνο δυνατές, όταν οι δύο όροι (ή γνώσεις) που τις αποτελούν, έρχονται σε συνάφεια ο ένας με τον άλλο, χάρη στο σύνδεσμο τους με έναν τρίτο όρο κοινό και στους τους δύο. Αυτό τον τρίτο όρο στην προκειμένη περίπτωση θα μας τον προμηθεύσει η θετική έννοια της ελευθερίας. Ελευθερία κατά την αρνητική έννοια της είναι η ιδιότητα της αιτιότητας να ενεργεί ανεξάρτητα από ξένες καθοριστικές αιτίες.

Η ελευθερία και η ηθικότητα ταυτίζονται διαμέσου της έννοιας της αυτονομίας. Αλλά η ελευθερία είναι κάτι που δεν αποδεικνύεται εμπειρικά, από την εμπειρική δηλαδή παρατήρηση της ανθρώπινης φύσης. Ελεύθερη θεωρούμε τη βούλησή μας, επειδή ελευθερία υπάρχει κατ’ ανάγκη σε κάθε έλλογο ον. Συνεπώς, η ελευθερία δεν αποδεικνύεται, αλλά πρέπει να προϋποτίθεται μέσα σε κάθε έλλογο ον, επομένως και στη βούληση του ανθρώπου ως έλλογου όντος.

Κάθε έλλογο ον, από τη μία βλέπει τον εαυτό του μέσα στην περιοχή του **αισθητού κόσμου** (του φυσικού) υποταγμένο σε νόμους φυσικούς (ετερονομία), και από την άλλη τον βλέπει σαν ένα ον που ανήκει στον **νοητό κόσμο** και βρίσκεται υπό το κράτος νόμων ανεξάρτητων από τη φύση, όχι δηλαδή εμπειρικών, αλλά θεμελιωμένων μέσα στον ίδιο τον Λόγο. Άρα, σαν ένα ον αυτόνομο και επομένως ελεύθερο.

Όταν θέτουμε την έννοια της ελευθερίας και την έννοια της ηθικότητας ως υποχρεωτικής υπακοής σε αμετάβλητους νόμους, κινούμαστε όχι πάνω στο ίδιο, αλλά σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Όταν στοχαζόμαστε τον εαυτό μας

⁴ ο.π. σελ. 159

⁵ ο.π. σελ. 160-161

ελεύθερο, τον τοποθετούμε μέσα στον νοητό κόσμο και εννοούμε την αυτονομία της βούλησης καθώς και την ακολουθία της, την ηθικότητα. Όταν πάλι στοχαζόμαστε τον εαυτό μας ηθικά υποχρεωμένο, τότε τον θεωρούμε σαν να ανήκει στον αισθητό κόσμο και ταυτόχρονα στον νοητό. Ο ηθικός νόμος μας υποχρεώνει, επειδή είμαστε όντα που ανήκουμε και στους δύο κόσμους- με τον Λόγο στον νοητό, με τις αισθήσεις στον αισθητό κόσμο- ελεύθεροι όμως είμαστε μόνο σαν όντα που ανήκουν στον κόσμο των πραγμάτων αυτών κάθε αυτά.

Η κατηγορική προσταγή είναι δυνατή να υπάρχει με την ιδέα ότι η ελευθερία με κάνει μέλος ενός νοητού κόσμου. Συνεπώς το ηθικό πρέπει να είναι η αναγκαία βούληση ενός όντος ως μέλος ενός νοητού κόσμου. και γίνεται νοητό, όπως πρέπει, ως κατηγορική προσταγή δηλαδή, εφόσον το ον αυτό θεωρεί τον εαυτό του ταυτόχρονα και μέλος του αισθητού κόσμου⁶.

Τελικά, ο ηθικός νόμος ρυθμίζει και καθορίζει την ποιότητα της ηθικής μας ζωής. Δεν τον φτάνουμε με τη γνώση, αλλά μόνο με την πράξη γινόμαστε άξιοι του.

Το κακό⁷

Πού οφείλεται ωστόσο, η ύπαρξη κακών υποκειμενικών αρχών ; Η απλή εμπειρική παρατήρηση το επιβεβαιώνει. Ο Καντ, αναγνωρίζοντας την παράδοση του Αυγουστίνου υποστηρίζει ότι αυτό δεν είναι ένα φυσικό φαινόμενο, το κακό δεν είναι προϊόν της Φύσης, δεν έχει την αιτία του στην ανθρωπίνη φύση. Το θεμέλιο κάθε υποκειμενικής αρχής δεν είναι εξωτερικό ως προς τη θέληση.

Το θεμέλιο της υποκειμενικής αρχής είναι μονον η θέληση η ίδια (η ηθική βούληση). Μια κακή υποκειμενική αρχή προέρχεται από μια άλλη ήδη ενσωματωμένη αρχή και αποκλειστικά και μόνο από την βούληση του ατόμου. Κάνει κάποιος κάτι κακό, για παράδειγμα, γιατί το θέλει, γιατί θέλει να πετύχει κάτι. Γιατί κάποιος μας βλάπτει ; Λόγω της φύσης του ή του dna του ; Όχι. Πράττει έτσι, επειδή θέλει να πετύχει κάτι, επειδή το θέλει. Συνεπώς, η πράξη - καλή ή κακή- εδράζεται στη θέληση. Η δυνατότητα του κακού (τόσο στον Καντ, όσο και στον Αυγουστίνο) υπάρχει στη θέληση.

Η ηθική βούληση υπακούει σε έναν a priori νόμο που το παράγγελμα του το αισθάνεται από κάθε άποψη αναγκαίο. Είναι αδύνατον να διανοηθούμε οτιδήποτε άλλο μέσα στον κόσμο, αλλά ακόμα και έξω από αυτόν, που θα

⁶ ο.π. σελ. 167

⁷ Από τις παραδόσεις του καθηγητή Διονύση Δρόσου στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Μαθήματος "Το κακό πριν και μετά το Άουσβιτς", (ΔΠΜΣ Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ : Κείμενα, ερμηνείες, πρακτικές), ακαδημαϊκού έτους 2020-2021, Α εξάμηνο (Οκτώβριος 2020- Φεβρουάριος 2021).

μπορούσε να θεωρηθεί αγαθό χωρίς περιορισμούς, παρά μονάχα μία αγαθή βούληση. Ηθική αξία έχουν μόνο εκείνες οι πράξεις που γίνονται χωρίς καμία κλίση (ροπή) να μας τις επιβάλλει άμεσα ή έμμεσα και μόνο γιατί έτσι μας υπαγορεύει το καθήκον να ενεργήσουμε. Όταν μία πράξη γίνεται από κλίση και όχι από καθήκον, λείπει από την αρχή που την υπαγορεύει το ηθικό περιεχόμενο⁸.

Μία πράξη που γίνεται από καθήκον έχει την ηθική της αξία όχι μέσα στην πρόθεση, αλλά στο ηθικό Νόμο⁹. Δεν κρίνουν την ηθική αξία μιας πράξης τα αποτελέσματα της πράξης, γιατί αυτά δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τη βούληση μας. Ούτε και οι προθέσεις, οι σκοποί δηλαδή που πρόκειται να πραγματοποιηθούν με την ενέργειά μας είναι τα μέτρα της ηθικότητας. Η ηθική αξία των πράξεων πρέπει να αναζητηθεί στο φρόνημα (στη λογική), δηλαδή την υποκειμενική αρχή στην οποία υπακούει η βούληση, όταν τις αποφασίζει, είτε είναι επιθυμητό το αντικείμενό τους, είτε όχι¹⁰. Καθήκον είναι να θεωρείς μία πράξη αναγκαία από σεβασμό προς το Νόμο. Ο σεβασμός προς τον Νόμο είναι το μόνο συναίσθημα που ανέχεται μέσα στα πλαίσια της ηθικής θεωρίας του Kant¹¹.

Η υποκειμενική αρχή δεν έχει ηθικό περιεχόμενο είναι απλώς μία φόρμουλα, έχει καθαρά φορμαλιστικό χαρακτήρα. Ο Kant δεν ενδιαφέρεται εάν ο ηθικός νόμος που θα ακολουθήσει ο καθένας είναι καλός ή κακός αρκεί να είναι προϊόν λογικού όντος, δηλαδή του ανθρώπου. Δεν προτείνει ηθικούς κανόνες, αλλά μια μέθοδο διατύπωσης του ηθικού νόμου που θα έχει καθολική ισχύ. Για να κρίνουμε μια πράξη, θα πρέπει να γνωρίζουμε την υποκειμενική αρχή (τον γνώμονα) κάτω από την οποία έγινε η πράξη αυτή. Γιατί δεν υπάρχει τίποτα αγαθό (καλό) πέρα από την αγαθή θέληση και τίποτα κακό πέρα από την κακή θέληση. Ο άνθρωπος, επειδή έχει ελεύθερη βούληση, μπορεί να επιλέξει να κάνει όποια πράξη επιθυμεί ή συμπεριφορά, σύμφωνα με την υποκειμενική του αρχή.

Κακός δεν είναι αυτός που κάνει κακές πράξεις, αλλά είναι αυτός που, όταν πράττει, μας επιτρέπει να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι οι πράξεις του είναι αποτέλεσμα κακών υποκειμενικών αρχών. Κακός άνθρωπος δεν είναι αυτός που κάνει ένα κακό από παράλειψη ή από κάποιο λάθος. **Κακός είναι αυτός που πράττει κακές πράξεις με βάση τις υποκειμενικές αρχές που έχει επιλέξει.**

⁸ Ε.Π. Παπανούτσου, Ηθική, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1956, σελ.140 κ.ε.

⁹ ο.π. σελ. 143

¹⁰ ο.π. σελ. 144

¹¹ ο.π. σελ. 145

Ενώ όμως μπορούμε να παρατηρήσουμε τις ανθρώπινες πράξεις, δεν είναι δυνατό να παρατηρήσουμε τις ανθρώπινες προθέσεις, γιατί οι τελευταίες είναι κάτι εσωτερικό. Κανείς δεν μπορεί να είναι σίγουρος για τα κίνητρα των πράξεών του άλλου, παρά μόνο ο ίδιος ο ενεργητής. Η ηθική λοιπόν, είναι ζήτημα υποκειμενικής συνείδησης και θέλησης, γιατί κανένας δεν ξέρει καλύτερα από τον εαυτό του, αν οι πράξεις του προκύπτουν από υποκειμενικές αρχές ή όχι. Ο Νόμος είναι αποτέλεσμα πράξεων και αποτελεσμάτων. Ωστόσο, δεν είναι καλό να ηθικολογούμε εύκολα, χωρίς να ξέρουμε τα πραγματικά κίνητρα των πράξεων. Για να πούμε έναν άνθρωπο κακό θα πρέπει να το συναγάγουμε αυτό από την a priori υποκειμενική αρχή που υπαγορεύει την πράξη του. Να εξετάσουμε την υποκειμενική αρχή που αποτελεί το θεμέλιο (a priori) της πράξης του. Το θεμέλιο αυτό βρίσκεται μέσα μας, στη βούληση μας, στη συνείδησή μας.

Τί εννοούμε ότι είναι στη φύση μας να κάνουμε το κακό ; Αν το κακό, όπως και την αυθόρμητη θέληση γενικά, έχει αιτιοκρατική βάση στη φύση, τότε αναιρείται η ελευθερία μας. Αν από τη φύση μας είμαστε εγκληματίες, αν τα γονίδια μας καθορίζουν τις πράξεις μας, αν οι πράξεις μας καθορίζονται από τη φύση μας, έξω από τη θέληση, τότε δεν είμαστε ελεύθεροι. Τότε η πράξη δεν μπορεί να καταλογιστεί. Δεν μπορείς να πεις ότι κάποιος είναι κακός, όπως το φίδι ή το λιοντάρι δεν είναι κακό, και γενικά στη φύση δεν υπάρχει τίποτα ηθικά καλό ή ηθικά κακό. **Για τον Καντ φύση είναι το υποκειμενικό θεμέλιο με βάση το οποίο κάνει ο άνθρωπος (το έλλογο ον) χρήση της ελευθερίας του.** Το θεμέλιο της χρήσης της ελευθερίας του προηγείται (a priori) κάθε αισθητής πράξης. Το κακό θα το αναζητήσουμε μόνο σε κάποιον κανόνα, τον οποίο η θέληση δίνει στον εαυτό της¹². Η ηθικότητα για τον Καντ δεν είναι θέμα καλής φύσης, αλλά θέμα πειθαρχίας και αν σου αντιστέκεται η φύση σου , τότε έχει ακόμη μεγαλύτερη αξία η ελευθερία σου να πράττεις σύμφωνα με τον ηθικό νόμο που έχεις επιλέξει. **Για τον Καντ είναι ένα ανεξερεύνητο πεδίο για ποιο λόγο ένας άνθρωπος επιλέγει τις κακές υποκειμενικές αρχές και όχι τις καλές. Για ποιο λόγο έχει την τάση να επιλέγει τις κακές αρχές και όχι τις καλές.**

Για να είσαι ηθικός δεν αρκεί να δρας με την ηθική αρχή που έχεις επιλέξει, αλλά μόνο με βάση αυτή την αρχή και με καμία άλλη. Διαφορετικά η ηθική αρχή μπορεί να είναι επίπλαστη. Να αποφεύγεις να κάνεις κάτι κακό

¹² Από τις παραδόσεις του καθηγητή Διονύση Δρόσου στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Μαθήματος “Το κακό πριν και μετά το Άουσβιτς”, (ΔΠΜΣ Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ : Κείμενα, ερμηνείες, πρακτικές), ακαδημαϊκού έτους 2020-2021, Α εξάμηνο (Οκτώβριος 2020- Φεβρουάριος 2021).

μόνο και μόνο γιατί φοβάσαι τις συνέπειες και όχι γιατί συνειδητά έχεις επιλέξει βάσει της υποκειμενικής αρχής να μην κάνεις ποτέ κάτι κακό. Αν κάνουμε κάτι από το φόβο της τιμωρίας, τότε δεν κάνουμε μια ηθική πράξη, και η πράξη μας δεν έχει καμιά αξία. Αυτό που έχει σημασία για τον Καντ είναι να μεταμορφωθεί ο άνθρωπος σε ένα όν που θα πράττει ελεύθερα το αγαθό και τότε θα είναι ένα ηθικό ον. Συνεπώς, δεν πρέπει να κρίνουμε κάποιον μόνο από τις εξωτερικές πράξεις του, αλλά να αναζητούμε τα ηθικά ελατήριά του, δηλαδή της ελεύθερης βούλησης του.

Οι καταβολές του ανθρώπου. Οι κληρονομημένες προδιαθέσεις

Έχει τρεις τάξεις καταβολών κατά τον Καντ :

1. Η καταβολή της ζωώδους φύσης του. Όλοι μοιραζόμαστε κάτι με τα ζώα, έχουμε κάτι κοινό, για παράδειγμα την καταβολή της αυτοσυντήρησης με την εύρεση τροφής.
2. Η καταβολή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (της “ανθρωπινότητας”) του ανθρώπου, η ιδιαιτερότητα του ανθρώπινου είδους. Όλοι μετέχουμε σε κάποια άλλη διάσταση του ανθρώπου, και όχι με άλλα ζώα. Έχουμε για παράδειγμα λογική, είμαστε έλλογα όντα, συνεπώς είναι δυνατός ο καταλογισμός ηθικών πράξεων, κάτι που δεν μπορεί να γίνει στα ζώα, που δεν έχουν ηθικά κίνητρα για ό,τι κάνουν.
3. Η καταβολή της προσωπικότητάς του ως έλλογου όντος, δηλαδή όντος ικανού για καταλογισμό. Μπορεί να αντιληφθεί την κατηγορική προσταγή και συνεπώς οι πράξεις του του καταλογίζονται. Άρα, όλοι έχουμε ευθύνη πώς θα χειριστούμε την κατηγορική προσταγή ως έλλογα όντα που είμαστε¹³. Άρα, κάθε φορά που κάνουμε κάτι κακό ζητούμε μια εξαίρεση. Βάζουμε έναν κανόνα για τους άλλους, τον οποίο δεν θέλουμε εμείς να ακολουθήσουμε (π.χ. επιτρέπω στον εαυτό μου να λέει ψέματα, αλλά δεν θέλω οι άλλοι να λένε ψέματα, γιατί σε αυτή την περίπτωση δεν έχει νόημα το ψέμα μου).

Άρα, έχουμε μια **φιλαυτία**, λέει ο Καντ, που προσπαθούμε να τη διατηρήσουμε για να συντηρηθούμε στη ζωή και στην οποία μετέχουν όλα τα ζώα. Ωστόσο, τα “ελαττώματα της ωμότητας της φύσης” μας ωθούν στο κακό και προέρχονται από μια μηχανική φιλαυτία.

¹³ ο.π.

Υπάρχει και η φιλαυτία που προέρχεται από την αναγνώριση των άλλων, όχι με την έννοια της συντήρησης ως οργανισμός (π.χ. να φάω εγώ και όχι ο άλλος, όταν πεινάω και το φαγητό είναι λίγο), αλλά λόγω της θέληση να κερδίσει την επιδοκιμασία των άλλων. Με ενδιαφέρει η γνώμη των άλλων. Συγκρίνω τον εαυτό μου με τους άλλους και θέλω να υπερέχω. Επιζητώ με κάθε τρόπο την επιδοκιμασία των άλλων. Από τον πόθο υπεροχής προέρχεται, η ζήλεια, η εχθρότητα, ο ανταγωνισμός. Αυτά είναι ελαττώματα του πολιτισμού, είναι αποτελέσματα της συμβίωσης με τους άλλους. Ο φθόνος, για παράδειγμα, είναι αποτέλεσμα μιας τριγωνικής σχέσης : του ανθρώπου, των αντικειμένων και των άλλων. Αυτή η προσπάθεια επιβολής στους άλλους δημιουργεί τη ροπή στο κακό, στη βλάβη.

Στο τρίτο επίπεδο της προσωπικότητας το επαρκές ελατήριο της **προαίρεσης** είναι να ενστερνιστούμε και να σεβαστούμε τον ηθικό νόμο. Γνωρίζουμε τον ηθικό νόμο ως έλλογα όντα και βάζουμε πάνω από τον ανταγωνισμό μας την κοινή ιδιότητα να είμαστε έλλογα όντα.

Συμπερασματικά :

Η ζωώδης λοιπόν καταβολή δεν έχει ρίζα τον Λόγο.

Η δεύτερη, της **ανθρώπινης ιδιότητας**, έχει ρίζα τον Λόγο, αλλά τον θέτει στην υπηρεσία άλλων ελατηρίων.

Ο Καντ θέλει τον **Λόγο νομοθέτη** και όχι υπηρέτη της πράξης μας. Επιλέγει τον Λόγο για να νομοθετεί και όχι να εκτελεί την πράξη.

Η ροπή της ανθρώπινης φύσης προς το κακό είναι τελικά η προδιάθεση για την επιθυμία μιας απόλαυσης. Και όταν ο άνθρωπος αποκτήσει την εμπειρία της, τού προκαλεί μία κλίση προς αυτήν. Έχουμε την προδιάθεση να να δοκιμάσουμε κάτι που προκαλεί απόλαυση, αλλά δεν είναι σίγουρο ότι θα το δοκιμάσουμε. Αν όμως το δοκιμάσουμε και μας αρέσει, ίσως αποκτήσουμε την κλίση προς αυτό (π.χ. αλκοόλ). Το πάθος είναι μία κλίση, μία πραγματοποίηση της ροπής, που αποκλείει την κυριαρχία μας πάνω στον εαυτό μας (π.χ. αλκοολικός). Στο επίπεδο αυτό, ενώ θεωρούμε ότι είμαστε ελεύθεροι να κάνουμε ό,τι θέλουμε, στην πραγματικότητα συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο.

Οι ροπές προς το κακό :

- ★ Υπάρχει μια ροπή (προδιάθεση) προς το κακό ; Σίγουρα, ναι. Ένας λόγος είναι **η αδυναμία της ανθρώπινης καρδιάς**. Παρόλο δηλαδή που έχω επιλέξει τους σωστούς γνώμονες, λόγω αδυναμίας δεν μπορώ να αντισταθώ και να σταθώ στο σωστό ύψος. (π.χ. Αν και έχω δεχτεί ως ηθικό νόμο ότι είναι απαράδεκτο να κλέβει κανείς, παρόλα αυτά, επειδή είμαι πολύ φιλάργυρος, δέχομαι για

τον εαυτό μου να κλέβει από καμιά φορά). Αυτό είναι μια ασθένεια της ανθρώπινης φύσης. Αυτή τη ροπή την ονομάζει *fragilitas* = το *εύθραυστο της ανθρώπινης φύσης*.

★ Υπάρχει ένα δεύτερο επίπεδο ροπής προς το κακό : Έχω την τάση να αναμειγνύω ανήθικα ελατήρια με ηθικά. Φτιάχνω στη συνείδησή μου ένα αμάλγαμα και δικαιώνω αυτό που κάνω. Επικαλούμαι έναν ηθικό νόμο για να αποκρύψω μία φαύλη πράξη ή μια προσπάθεια να επωφεληθώ από την πράξη μου, αποβλέποντας σε απώτερο συμφέρον. Για παράδειγμα, η πρόθεσή μου να βλάψω κάποιον από φθόνο αναμειγνύεται με ένα ηθικό ελατήριο που λέει ότι εγώ είμαι υπέρ του νόμου (π.χ. Καταγγέλω στην αστυνομία το πάρτυ που γίνεται στην απέναντι πολυκατοικία, όχι γιατί είμαι υπέρ του νόμου, αλλά από φθόνο που δεν μπορώ εγώ να κάνω ένα τέτοιο πάρτυ). Αυτή τη ροπή την ονομάζει *φauλότητα*.

★ Σε ένα τρίτο -χειρότερο- επίπεδο αποδέχομαι κακές υποκειμενικές αρχές εξουσίας. Αποδέχομαι ότι πρέπει να κάνω το κακό και αυτό ο Καν το ονομάζει *κακοήθεια της ανθρώπινης φύσης*. Δεν κάνω το καλό κρύβοντας τα ελατήρια μου και τα συμφέροντα στα οποία αποσκοπώ, αλλά έχω αποδεχθεί συνειδητά ως γνώμονα της πράξης μου έναν κακό υποκειμενικό νόμο. Είναι μία διαστροφή της ανθρώπινης φύσης.

Η πρώτη αμαρτία (σφάλμα) λοιπόν είναι το δίλημμα της επιλογής να πράξω σύμφωνα ή όχι με τον ηθικό νόμο. Η πρώτη πράξη ανήκει στη σφαίρα των νοητών, η δεύτερη όμως αναφέρεται σε πράξεις που έχουν υλοποιηθεί και φαίνονται, στη σφαίρα δηλαδή των αισθητών. Όλη η ηθική κρίση εξαρτάται από το στοιχείο της ελεύθερης βούλησης. Και από αυτό το στοιχείο θα προκύψει τελικά και το κακό.

Η ροπή προς το κακό αποδίδεται στην περιοχή της ηθικής και όχι στην ανθρώπινη φύση. Θέλει να αποδώσει το κακό στην ελευθερία της βούλησης, της θέλησης. Η θέληση του ανθρώπου είναι η ελευθερία του. Τίποτα δεν είναι ηθικά κακό, παρά μόνο οτιδήποτε είναι δική μας πράξη και γίνεται με τη θέλησή μας. Δεν υπάρχει φυσική ροπή προς το κακό.

Η ροπή προηγείται της πράξης. Ο νόμος δεν εισέρχεται στις προθέσεις και τις ροπές. Αυτές βρίσκονται στο πεδίο της ηθικής συνείδησης. Μόνο εμείς ξέρουμε τα ηθικά κίνητρά μιας πράξης.

Η ανώτατη υποκειμενική αρχή , ο γνώμονας τον οποίο έχουμε επιλέξει για να καθορίζει τις πράξεις μας, δεν γίνεται πάντοτε αποδεκτή από τη θέλησή μας (έχουμε την ελευθερία να το κάνουμε, να μην τον αποδεχτούμε) και από αυτό ακριβώς πηγάζει το κακό.

Η ροπή για το κακό συνεπώς, είναι μια επιλογή που ήδη έχουμε κάνει (να επιλέξουμε να μην ακολουθήσουμε τον γνώμονα που έχουμε επιλέξει). Κάθε πράξη από εκεί και πέρα είναι μια διαστρέβλωση του ηθικού γνώμονα. Η πρώτη πράξη είναι νοητή, η δεύτερη όμως είναι αισθητή, ένα γεγονός (“φαινόμενο”, σύμφωνα με την καντιανή θεώρηση). Η ηθική έχει ως αντικείμενο την περιοχή των νοητών, ενώ οι πράξεις την περιοχή των αισθητών (των φαινομένων της πράξης).

Ο φύσει κακός είναι εκείνος ο άνθρωπος ό οποίος έχει συνείδηση του ηθικού νόμου και εντούτοις έχει αποδεχθεί ως υποκειμενική αρχή των πράξεών του την απόκλιση από αυτόν τον νόμο, τη διαστρέβλωση του. Δεν αρκεί συνεπώς να γνωρίζει κανείς ποιος είναι ο ηθικός νόμος, όπως υποστήριζε ο Σωκράτης. Χάρη στην ελευθερία της θέλησης επιλέγουμε να παραβιάζουμε τον ηθικό νόμο.

Η ροπή αυτή είναι μια ηθικώς κακή ροπή και όχι μια φυσική κακία. **Η επανάληψη αυτής της ροπής ριζώνει μέσα στη συνείδηση του ανθρώπου.** Γίνεται “φύση” μας, γιατί συνηθίζουμε να διαστρεβλώνουμε τον γνώμονα, γιατί συνηθίζουμε να πράττουμε με βάση μια κακή υποκειμενική αρχή. Αυτό είναι το **ριζικό κακό**, για το οποίο όμως ευθύνεται ο ίδιος ο άνθρωπος (η ελεύθερη βούλησή του) και όχι η φύση ή η φύση του.. Οι φυσικές ροπές δεν έχουν μέσα τους το κακό. Είμαστε όντα με αισθήσεις και το ριζικό κακό δεν αποδίδεται σε αυτές. Αν το κάναμε, θα παραδεχόμασταν ότι η φύση είναι κακή, κάτι που δεν ισχύει, σύμφωνα με τον Καντ. “Η ικανότητα στην αντίσταση στα πάθη έχει ηθική αξία μεγαλύτερη”, έλεγε.

Μήπως πρέπει να αποδώσουμε το ριζικό κακό στον Λόγο ; Αν συνέβαινε αυτό θα υπήρχε αντίφαση, γιατί τότε ο Λόγος θα ήταν μοχθηρός, θα αποδίδαμε ηθικό περιεχόμενο στον Λόγο, κάτι που ο Καντ απορρίπτει.

Η εμπειρία δεν αρκεί. Και ο χειρότερος άνθρωπος προσπαθεί να παρουσιάσει με έναν ηθικοποιημένο και ωραιοποιημένο τρόπο αυτό που επιλέγει να κάνει. Αποζητά την **αυτοδικαίωση**. Έτσι παράγονται όλα τα σοφίσματα, για να δικαιολογήσουμε τα παραπτώματά μας. Κανείς δεν ονομάζει το κακό με το όνομά του για ό,τι θέλει να κάνει. Πάντα το παρουσιάζει ωραιοποιημένο. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε μια ηθική καταβολή, όχι ότι είμαστε ηθικοί εκ φύσεως.

Έχουμε **ελατήρια** που αφορούν την αισθητικότητα, δηλαδή την φιλαυτία, που είναι μια φυσική τάση. Αν όμως εγκλωβιστούμε στα ελατήρια αυτά, δηλαδή το μόνο που επιζητώ είναι η ικανοποίηση των φυσικών μου ορέξεων, τότε είμαι κακός. υπάρχουν όμως και τα ηθικά ελατήρια. Αυτά αναμιγνύονται με τα φυσικά και έτσι επέρχεται η **impuritas (νόθευση)**. Συνεπώς έχει μεγάλη σημασία η ιεράρχηση των ελατηρίων, φυσικών και ηθικών. Το κακό προέρχεται από την αντιστροφή της ηθικής τάξης των ελατηρίων, ακόμη και για τον καλύτερο άνθρωπο. Υπάρχει περίπτωση οι πράξεις μου να πηγάζουν από γνήσιες ηθικές αρχές. Υπάρχει περίπτωση ο αισθητός χαρακτήρας μου να είναι καλός, αλλά ο νοητός να παραμένει κακός. Μπορεί κάποιος να προβαίνει σε ευεργετικές πράξεις, αλλά τα κίνητρα να είναι ποταπά, ταπεινά. Οι προθέσεις μπορεί δηλαδή να είναι συμφεροντολογικές, ωφελιμιστικές. Αν λές την αλήθεια από φόβο, τότε η φιλαλήθειά σου δεν έχει ηθική αξία, γιατί ο ηθικός νόμος δεν έχει γίνει ελατήριο. Ο καθένας μόνος του το ξέρει για τον εαυτό του αυτό.

Εφόσον υπάρχει μια ιεραρχική τάξη, με μια σειρά, αλλά έχω την τάση να το αντιστρέφω αυτό, να αντιστρέφω δηλαδή την ηθική τάξη και τις προτεραιότητες που έχω θέσει, αυτό σημαίνει πως έχω μια ροπή προς το ριζικό κακό, γιατί διαφθείρει το θεμέλιο όλων των υποκειμενικών αρχών, το νοθεύει. Μαθαίνω σε πρώτο επίπεδο να κοροϊδεύω τον εαυτό μου και σε δεύτερο επίπεδο τους άλλους. Άρα είμαι ανήθικος.

Η διαφθορά όλων των γνωμών προκύπτει από τη χρήση της ελευθερίας. Ο άνθρωπος συνεπώς, είναι υπεύθυνος για τη διαστροφή αυτή, ακριβώς λόγω της ελευθερίας του, όχι γιατί του επιβάλλεται από κάποιον εξωτερικό παράγοντα. Η ελευθερία είναι έξοδος από την αιτιοκρατία, γιατί η ίδια η ελευθερία παράγει αίτια.

Εντούτοις, πρέπει να είναι δυνατή η εξάλειψη της διαστροφής, λόγω της ελευθερίας. Η διαστροφή της καρδιάς είναι μοχθηρία, όχι η κακοήθεια αυτή καθεαυτή. **Η συνύπαρξη με την καλοήθεια είναι δυνατή**, αλλά η διαστροφή υπερισχύει λόγω της **fragilitas** της ανθρώπινης φύσης και συνδυάζεται με τη φαυλότητα, δηλαδή τη σύγχυση των ελατηρίων, το ανακάτεμα του καλού με το κακό και την εμφάνιση του κακού ως κάτι που δικαιολογείται. Σε επόμενο στάδιο έρχεται η δολιότητα της ανθρώπινης καρδιάς και η δολιότητα του ίδιου του εαυτού. Κάτι που στην αρχή γίνεται από αδυναμία, ενδέχεται να φτάσει στη συνειδητή εξαπάτηση, στη δολιότητα. Ησυχάζω τον εαυτό μου, αρκεί να πειστώ ότι αυτό δεν έχει ως συνέπεια το κακό, συνεπώς αυτοδικαίωνομαι. Δικαιώνομαι ενώπιον του νόμου και αποδίδω δίκαιο στις πράξεις μου. Αν μάλιστα οι συνέπειες των πράξεών μου δεν ήταν καταστροφικές για τον εαυτό μου και για

τους άλλους, τότε είναι μια ακόμη ευκαιρία αυτοδικαίωσης (“δεν έγινε και τίποτα”). Εδώ όμως αναμιγνύω την εμπειρία, (ένα τυχαίο περιστατικό), με την ελευθερία μου και τη συνείδησή μου, ώστε να παρουσιάσω δικαιωμένη την επιλογή μου.

Συμπερασματικά, η πλειονότητα των ερμηνευτών κατανοούν το **ριζικό κακό** σαν την ανθρώπινη ροπή να προτιμούμε την ικανοποίηση της φιλαυτίας (Αγάπης-για-τον-εαυτό), έναντι του Ηθικού Νόμου, και έτσι να την υιοθετούμε στον γνώμονά μας ως επαρκές κίνητρο για πράξη. Κατ’ αυτόν τον τρόπο η ηθική- αγαθή πράξη, την οποία προστάζει ο Ηθικός Νόμος μέσω της Κατηγορικής Προστακτικής, μπαίνει σε δεύτερη μοίρα, και υποτάσσεται στις ροπές μας, νοθεύεται, διαστρεβλώνεται, και αυτή η συστηματική και επαναλαμβανόμενη νοθεία και διαστρέβλωση ριζώνει μέσα μας, δικαιώνει τις επιλογές μας να πράξουμε σύμφωνα με την κακή υποκειμενική αρχή που έχουμε επιλέξει, δικαιολογεί εντέλει τις κακές πράξεις μας.